

A SZLOVÁK NYELV MAGYAR ELEMEI

Gregor Ferenc

A SZLOVÁK NYELV MAGYAR ELEMEI

Kairosz Kiadó, Budapest, 2023

© Kairosz Kiadó, 2023

Sajtó alá rendezte és az előszót írta:
Zoltán András

Lektorálta:
Zsilák Mária

A szerkesztő munkatársa:
Juhász Gabriella

ISBN 978-963-514-172-2

A kötetet az Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért
megbízásából a Kairosz Kiadó gondozta.
1134 Budapest, Apály u. 2/D
www.kairosz.hu

Tördelés: Németh Ilona
Nyomdai munkák: Séd Kft., Szekszárd

TARTALOM

Előszó (<i>Zoltán András</i>)	7
A felhasznált irodalom rövidítési jegyzéke	11
Egyéb rövidítések.....	36
Bevezetés.....	43
Történelmi körülmények.....	45
A magyar elemek beilleszkedése a szlovák nyelvbe	55
Hangtani jelenségek	56
Magánhangzók	56
Mássalhangzók	63
Hosszú vagy kettőzött mássalhangzók	67
Asszimiláció.....	67
Disszimiláció	68
Protetikus mássalhangzók.....	68
Szervetlen járulékhangok.....	69
Metatézis	69
Alaktani, szóképzési, jelentéstani jelenségek	71
Szótári rész	85
Szómutató.....	879

Néhány megjegyzés

A dolgozat 1998 májára lett kész. Utána megírtam
híveim egyik várt kiadása az Akadémiai Kiadónak, de pénz
hiányában erre még Kiss Lajos napyon kiadottságát
ellenőriztem nem került sor. Ezért 2004 júniusában a kiadót
visszahívtam, a kiadónak a kiadás lehetőségét - egy sőt
nem változtatni rajta - szívesebben tettem. S ami azt illeti,
ezután nem ~~szívesen~~ írtam - de nem is bírok - semmilyen for-
mában sem foglalkozni vele. Hozzáteszem még, hogy megjegyzé-
sítették a teljes cédula anyagát is!

Később megjelent Luciano Rocchi kiadványa: HUNGARIAN
LOANWORDS IN THE SLOVAK LANGUAGE. I (A-K). TRIESTE 1999 (192 lap); II (L-R)
TRIESTE 2002 (82 lap) - de az utolsó két részt nem írtam.

Későbbre ezáltal tudomásulhagytam a szerzőt az új magyar
jelemezésével a további írt soraim (l. BEVEZETÉS 1-2 lap).

Nem tudom, hogy ezek után másként megjelöltem-e még
időseim - e. Ha igen, köszönet érte, előre is. A megírtak
először a Kiadó kiadott műveivel foglalkoztam.

Budapest, 2004. június 6.

Gregorovics

ELŐSZÓ

Gregor Ferenc (1926–2008) a szlovák nyelvtudomány, a magyar–szlovák nyelvi és művelődési kapcsolatok kiemelkedő művelője, fáradhatatlan munkása volt. A Pozsony környéki kis magyar faluban, ahogy ő emlegette, Nagypatakon (hivatalos neve magyarul Nagypaka, szlovákul Velká Paka) született, az elemi iskolát is ott kezdte, majd cseregyerekként két évet Bazinban szlovák elemibe is járt, így mindkét nyelvet elsajátította már kora gyermekkorában. A pozsonyi gimnáziumba került, majd amikor 1938-ban otthona Magyarországhoz került, Pozsony pedig Szlovákiában maradt, a dunaszerdahelyi gimnáziumba iratkozott át. Amikor szülőfaluját 1945-ben ismét Csehszlovákiához csatolták, átjött Magyarországra, s a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre iratkozott be magyar–német szakra, amelyhez később felvette a szlovák szakot is, végül magyar és szlovák szakos diplomát szerzett 1951-ben az akkor már Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A Magyar Rádió irodalmi osztályára helyezték, de már 1952-ben Kniezsa István kikérte és tanársegédként alkalmazta az általa vezetett Szláv Filológiai Tanszéken. Itt dolgozott egészen nyugdíjazásáig, a tudományos fokozatokat megszerezve egyre magasabb beosztásokban, egyetemi tanárként fejezve be egyetemi pályafutását.¹

Könyvei, tanulmányai a hazai szlovák nyelvszigetek ismeretének, a magyar és a szlovák nyelv sok száz éves kölcsönös egymásra hatásának nélkülözhetetlen forrásai.² Élete főműve, *A szlovák nyelv magyar elemei*, azonban csak most, csaknem 15 évvel a szerző halála után kerülhet a szakemberek kezébe.³

A könyv mostoha sorsában szerepet játszott a rendszerváltozás utáni magyar tudományos könyvkiadás általános helyzete mellett nyilván az is, hogy az idős és már súlyos beteg szerző meg sem kísérelte, hogy anyagi támogatást szerezzen műve kiadásához, a „szép új világban” pedig egy ilyen, azonnali anyagi haszonnal

¹ Gregor Ferenc vallomása pályájáról [1978]. In: Bolla Kálmán (szerk.), *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* 1. Budapest, 2005. 525–528. A „vallomásban” még egyetemi docensnek nevezi magát, de ugyanebben az évben, 1978-ban nevezték ki egyetemi tanárrá, s lett a szlovakisztika első professzora hazánkban.

² Műveinek talán legteljesebb, 1955-től 1997-ig terjedő bibliográfiáját l. Bolla Kálmán (szerk.), *i. m.* 528–535. Munkásságának méltatását l. még: Nyomárkay, István, Ferenc Gregor sechzigjährg. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 34 (1988) 389–391; Divičanová, Anna, K 70. narodeninám Ferenca Gregora. *Uo.* 41 (1996) 408–409; Majtán, Milan, Profesor Ferenc Gregor osemdesiatročný. *Uo.* 51 (2006) 441.

³ A szerző életében mindössze egy 76 lapos minta jelent meg a műből: Gregor Ferenc, *A szlovák nyelv magyar elemeiből* (*Mutatványfüzet*). Budapest, 1993.

nem kecsegtető, ráadásul terjedelmes munkát kiadni enélkül nem lehetett. Szomorúbb azonban, hogy ezt azok sem kísérelték meg helyette, akik tudtak a könyv létezéséről és befolyással is rendelkeztek az akadémiai könyvkiadás támogatására szolgáló alapok felhasználására.

Azt, hogy a mű nem semmisült meg, egy rendkívül tehetséges és széles látókörű magyar szlavistának, Udvari Istvánnak (1950–2005) köszönhetjük. Ő volt az, aki nyíregyházi tanszékvezető professzorként a rendelkezésre álló pályázati lehetőségek maximális kihasználásával óriási értékmentő könyvkiadói tevékenységet fejtett ki. Saját tanszéke szorosan vett profiljába vágó ukrán és ruszin vonatkozású művek mellett napvilágra segített más, nem „piackonform” szlavisztikai munkákat, többek között Király Péter elfektetett műveit,⁴ de segítsége nélkül az én fehérórosz tárgyú, később akadémiai doktori disszertációként megvédett könyvemnek sem lett volna esélye megjelenni.⁵

Udvari István, miután értesült róla, hogy Gregor Ferenc nagy művét az Akadémiai Kiadó nem fogja megjelentetni, tervbe vette a könyv kiadását. Az akkor már szintén nagybeteg nyíregyházi professzor Hollós Attila ismert budapesti szlavistát kérte meg, hogy vegye fel a kapcsolatot az idős és mozgásában korlátozott szerzővel. Ez meg is történt, a látogatás során Gregor Ferenc átadta Hollós Attilának a könyv írógéppel írt több mint 1800 lapos kéziratát, az alábbi kézzel írt feljegyzés kíséretében:

Néhány megjegyzés

A dolgozat 1998 végére lett kész. Utána majdnem három évig várt kiadásra az Akadémiai Kiadónál, de pénz hiányában erre még Kiss Lajos nagyon kedvező véleménye ellenére sem került sor. Ezért 2001 júniusában a kéziratot visszahoztam, s lemondva a kiadás lehetőségéről – egy sort sem változtatva rajta – sülyesztőbe tettem. S ami azt illeti, ezután sem óhajtok – de nem is bírok – semmilyen formában sem foglalkozni vele. Hozzáteszem még, hogy megsemmisítettem a teljes cédula anyagomat is!

Közben megjelent Luciano Rocchi kiadványa: *Hungarian loanwords in the Slovak language*. I (A–K). Trieste 1999 (192 lap); II (L–R) Trieste 2002 (82

⁴ Király Péter, *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Nyíregyháza, 2001; Uő, *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A Budapesti Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848*. Nyíregyháza, 2003; Uő, *A lengyel krónikák, évkönyvek és M. Miechow "Tractatus"-ának magyar vonatkozásai*. Nyíregyháza, 2006; Uő, *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza, 2006.

⁵ Zoltán András, Oláh Miklós *Athila című munkájának XVI. századi lengyel és fehérórosz fordítása / «Athila» М. Олаха в польском и белорусском переводах XVI века*. Nyíregyháza, 2004.

lap) – de az utolsó kötet sorsát nem ismerem.⁶ Mindenesetre ezáltal módosulnak a szlovák nyelv magyar jövevényszavainak sorsáról írt soraim (1. Bevezetés 1–2. lap).

Nem tudom, hogy ezek után munkám megjelentetése még időszerű-e. Ha igen, köszönet érte, áldásom rá. A megírandó előszóba a Kiadó mindezt szíveskedjék figyelembe venni.

Budapest, 2004. július 6.

Gregor Ferenc

Udvari Istvánnak sajnos már nem volt módjában ezzel a kiadási tervével foglalkoznia, utolsó hónapjaiban egyre fogyó erejével a kétkötetes *Magyar–ukrán szótár* munkálatait fejezte be.⁷ A 2005-ben fiatalon elhunyt tudós könyvkiadói tervei közül néhányat sikerült megvalósítanom,⁸ amikor 2006–2012 között félállásban meghívtak a megüresedett tanszék vezetésére. A hatalmas Gregor-kézirat az én íróasztalomon kötött ki.

A megmentett gépirat másodpéldány lehetett, ráadásul sok helyütt túl halvány volt ahhoz, hogy karakterfelismerő programmal gazdaságosan lehetett volna számítógépre vinni. Nem maradt más hátra, mint az egész kézirat átgépettetése. Ezt el is kezdtem Nyíregyházán helyi és kárpátaljai munkatársak segítségével, de az anyagi források elapadásával, majd a nyíregyházi szlavisztika leépítésével a munka a kézirat felénél elakadt. Hozzájárult ehhez a munka nehézsége, hiszen a gépiróknak a könyv magyar metanyelve mellett igen nagy mennyiségű szlovák és más idegen nyelvű példát, példamondatot kellett másolniuk, s ezek jelentős része nem standard szlovák, hanem régi és/vagy nyelvjárási szöveg. Ennek megfelelően a szöveg az átgépelés után többszöri nagyon figyelmes ellenőrzést, korrigálást igényelt. Ebben a munkában már a kezdetektől fogva pótolhatatlan segítséget nyújtott Zsilák Mária nyugalmazott egyetemi docens, aki egykor maga is Gregor Ferenc tanítványa volt, s nemcsak a mai szlovák nyelv, hanem a nyelvtörténet és a nyelvjárások szakértője is, így a könyv lektori munkáját is ő végezte.

A könyv munkálatainak felújítását és végül megjelentetését az tette lehetővé, hogy az Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért kuratóriuma felkarolta az ügyet és rendelkezésre bocsátotta a sajtó alá rendezés és a nyomdai munkálatok költségeinek fedezetét. Köszönetet mondok ezért az Alapítványnak mind a kiadványon dolgozó egykori és mai munkatársak, mind pedig

⁶ Az utolsó kötet már Gregor Ferenc halála után jelent meg: III (S–Ž), Supplement. Trieste 2010 (116 lap).

⁷ Udvari István (szerk.), *Magyar–ukrán szótár I–II*. Nyíregyháza, 2005.

⁸ *Няговские поучения*. Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Петрова с вводной статьей Ласло Дэже / *A Nyagovai Posztilla*. Alekszej Petrov szövegkiadásának faksimiléje Dezső László bevezető tanulmányával. Nyíregyháza, 2006; Ковтюк, Иштван, *Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре* / Kótyuk István, *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai*. Nyíregyháza, 2007.

a könyvet a jövőben használni tudó szakemberek nevében. Az Alapítvány kuratóriumával egyetértésben a könyv nyomtatásban viszonylag kis példányszámban jelenik meg, viszont elektronikus változatát szabadon hozzáférhetővé tesszük a világhálón.

A könyv előkészítő munkájának utolsó szakaszában nagyvonalú technikai segítséget kaptam Gregor Ferenc egykori munkahelyétől, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv és Balti Filológiai Intézetétől, amiért ezúton is köszönetet mondok Kiss Szemán Róbert intézetigazgatónak és Szücs Zsanett intézeti előadónak. A kézirat-előkészítés utolsó szakaszában nyújtott szakszerű segítségért köszönet illeti Juhász Gabriella doktori hallgatót is.

Budakeszi, 2022. november

Zoltán András